

УДК 069.01:904

DOI: <https://doi.org/10.55389/2786-5797.2023.01.08>

Ольга РУТКОВСЬКА,

мистецтвознавиця, членкиня НК ІКОМОС України,
Координатор експертного центру «Heritage Time»
ГО «Музей однієї нації на Поштової площі» (Київ, Україна)
heritageolga@gmail.com, ORCID:<https://orcid.org/0009-0008-2041-8857>

ПРОБЛЕМИ ТА МОЖЛИВОСТІ МУ- ЗЕЕФІКАЦІЇ ВИЗНАЧНОГО МІСЦЯ, ПАМ'ЯТКИ АРХЕОЛОГІЇ ТА ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ «ДІЛЯНКА ПРИБЕРЕЖНОГО МІСЬ- КОГО КВАРТАЛУ СЕРЕДНЬОВІЧНО- ГО КИЄВА» НА ПОШТОВІЙ ПЛОЩІ

82

АНОТАЦІЯ. Археологічні пам'ятки є носіями нашої національної автентичності та історичних свідчень непересічного значення. Потрібна зміна ставлення до управління та музеєфікації пам'яток археології в Україні. Пам'ятка національного значення «Ділянка прибережного міського кварталу середньовічного Києва» на Поштової площі, її місце розкриття, площа території, складові цієї пам'ятки дають можливість використання найбільш ефективного методу створення музею – *in situ*. Сучасний археологічний музей на Поштової розглядається як особливий соціальний інститут. Для того щоб у археологічній спадщини України з'явилося більше шансів не лише на збереження, а і на музеєфікацію, розвиток, активніше долучення до розкриття потенціалу в туристичній сфері, потрібен комплекс змін та доповнень у законодавчій площині.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: археологічна пам'ятка, збереження пам'яток, музеєфікація, розвиток пам'яток, заснування археологічного музею, законодавчі зміни.

На нинішньому етапі історії України, в умовах визвольної війни з російським агресором, яка триває вже понад дев'ять років, особливої суспільної, культурної, ідеологічної цінності набувають пам'ятки археології давньоруського, середньовічного часу. Адже вони є носіями нашої національної автентичності та історичних свідчень непересічного значення і самим своїм існуванням спростовують спроби перекручування агресором історичних фактів. Ми впевнені, що саме зараз на часі порушувати питання про зміну ставлення до управління та музеєфікації пам'яток археології в Україні і безумовну важливість застосування всіх можливих методів не лише збереження, а і більш активного використання пам'яток археології в просвітницькій, популяризаційній діяльності, в туризмі.

Саме до таких об'єктів належить пам'ятка археології та історії національного значення на Поштової площі. Стисло нагадаємо хронологію відкриття та обліку пам'ятки.

Розкрита в Києві у 2014–2015 рр., під час реконструкції транспортної розв'язки на Поштової площі, «Ділянка прибережного міського кварталу середньовічного

Києва» (XI–XIX ст.) офіційно виявлена як об'єкт культурної спадщини наказом Управління охорони культурної спадщини м. Києва від 26.06.2015 № 10/31. У подальшому наказом Міністерства культури України від 06.12.2016 № 1162 щойно виявлений археологічний об'єкт внесений до Державного реєстру нерухомих пам'яток України як пам'ятка археології місцевого значення за № 972-Кв. На початку 2017 р. науково-рятивні роботи на пам'ятці призупинені одночасно з будівництвом, конструкція площі залишена незавершеною.

З червня 2018 р. пам'ятка перебуває під громадською опікою, шефством ініціаторів створення сучасного археологічного музею. Завдяки цьому наступним кроком стали підготовка обґрунтування та розробка силами ініціаторів створення музею у співпраці з представниками кількох інституцій НАН України, паспорту для прийняття Постанови Кабінету Міністрів України від 22.05.2019 № 410, якою «Ділянка прибережного кварталу середньовічного Києва» визнана пам'яткою археології та історії національного значення» (охор. № 260094).

Пам'ятка на Поштовій площі є визначним місцем площею близько 6000 кв. м, що зберігає рештки розпланування, забудови, рештки середньовічної транспортної споруди, оборонної споруди та культурний шар, що репрезентує історичний та містобудівний розвиток Києва в XI–XIII ст. За історичними свідченнями пам'ятка причетна до подій, пов'язаних з прийняттям та розвитком християнської віри в нашій державі, є свідком доленосних подій для Києва та України. Під час археологічних досліджень на пам'ятці зібрано колекцію рухомих знахідок, кількість яких обчислюється тисячами одиниць. Колекція складається як із знахідок індивідуального змісту (окремі артефакти з різних матеріалів та різного призначення), так і знахідок масового характеру (фрагменти кераміки, плінфи, вироби зі скла, фауністичні рештки). Кількість індивідуальних знахідок сягає тисячі. У відповідності до відкритого листа всі знахідки перебувають в Інституті археології Національної Академії Наук України.

Під тиском київської громади у 2018 р. була офіційно визначена необхідність музеєфікації пам'ятки¹. Однак, далі прийняття рішення та постанови і гучних офіційних заяв, справа в органах влади не пішла. Водночас ініціаторами створення сучасного археологічного музею був проведений комплекс робіт як із забезпечення збереження самої пам'ятки та зняття загрози будівництва на її території підземного торговельного центру, так і з публічного пошуку та вибору найкращого рішення з розкриття потенціалу пам'ятки².

Поза тим, у нашого суспільства не так багато є можливостей та нагод отримати сучасний археологічний музей в середмісті. Хоча в Києві нерідко розкриваються визначні археологічні об'єкти, переважно їхня доля незавидна. У поточній практиці міської археології превалює застосування науково-рятивних робіт на об'єктах археологічної спадщини. Фактично ще до розкриття об'єкту дослідник отримує дозвіл на науково-рятивні роботи на території об'єкту будівництва, які призводять до повного розбирання археологічного об'єкту. При такому підході наукова інформація, носієм якої є досліджуваний об'єкт (пам'ятка), надалі продовжує існу-

¹ Рішення Київської міської ради «Про організаційно – правові заходи щодо збереження пам'ятки археології місцевого значення «Ділянка прибережного міського кварталу Середньовічного Києва (XI–XIX ст.) на Поштовій площі в місті Києві» та музеєфікації об'єктів культурної спадщини» від 21.06.2018 № 964/5028.
Постанова Верховної Ради України «Про збереження історико-культурної спадщини на Поштовій площі у місті Києві» від 5.07.2018 № 2492-VIII

² Рутковська О., Білецький В., Родькіна Т. Музеєфікація пам'ятки «Ділянка прибережного міського кварталу середньовічного Києва» на Поштовій площі в Києві. Досвід першої музейної експозиції, яка побачила світ завдяки волі та цілодобовій праці киян в листопаді 2019 р. // Пам'яткознавчі студії: проблеми, практики, перспективи розвитку. Зб. наук. пр. Київ, 2020. С. 121-130

вати лише у документальному вигляді. Саме за видом рятівних робіт відбувались розкопки на Поштової площі, і завдяки цьому забудовник міг успішно реалізувати план будівництва торгового центру попри те, що виявлений тут археологічний об'єкт потрапив у переліки об'єктів культурної спадщини в червні 2015 року.

Лише завдячуючи активному і консолідованому спротиву київської громади та чіткому плану протидії нищенню пам'ятки, вдалося не тільки зберегти непересічний об'єкт археологічної спадщини, а і довести необхідність зміни планів з використання ділянки, яку заповнює пам'ятка археології, та розробити дорожню карту завершення будівництва Поштової площі зі створенням сучасного археологічного музею.

Вже кілька років профільне міністерство та місцева влада бездіяльні та абсолютної байдужі до збереження та розвитку пам'ятки. Натомість наша діяльність невпинна і для втілення нашої мети музеєфікації цього об'єкту. Наше національне законодавство дає інші варіанти підходу до цього питання та не обмежує правові форми створення археологічного музею як такого, однак покладає на засновників всебічне забезпечення діяльності музею: формування музейного зібрання, матеріальну базу, умови охорони, фінансування тощо. Працюючи над цими питаннями, ми піддали детальному аналізу національне правове поле та виявили суттєві прогалини.

Зокрема, у Законі України «Про музейну справу» необхідне розширення поняття археологічного музею, як закладу, що не лише створений для вивчення, збереження, використання та популяризації музейних предметів та музейних колекцій, а і пам'ятки, якщо він на ній створений. Зрештою, для того щоб у археологічній спадщині України з'явилося більше шансів не лише на збереження, а і на музеєфікацію, розвиток, активніше долучення до розкриття потенціалу в туристичній сфері, потрібен комплекс змін та доповнень у законодавчій площині. Зокрема, потрібні зміни і доповнення до ст. 92 Земельного кодексу України, в закони «Про охорону археологічної спадщини», «Про культуру», «Про охорону культурної спадщини», «Про інвестиційну діяльність», «Про страхування» та ін.

Залишаються не унормованими процедури управління пам'яткою археології та її територією, зокрема, немає визначеності із суб'єктом представництва інтересів держави у питанні охоронних зобов'язань щодо археологічних пам'яток. А відтак немає програмування потрібних заходів з підтримання пам'ятки в належному стані, її експонування в музейній, туристичній сферах діяльності. Тож потрібні відповідні законодавчі ініціативи та об'єднання зацікавлених сторін у створенні повноцінного незалежного сучасного археологічного музею.

Важливою частиною нашої діяльності є аналіз існуючих міжнародних методів та практик музеєфікації археологічних об'єктів. Проблематиці музеєфікації пам'яток археології в Україні, сучасним тенденціям розвитку музеїв присвячені дослідження та публікації низки провідних науковців, зокрема, О. М. Титової³, Л. О. Гріффен⁴, В. В. Корнієнка⁵, В. М. Банах⁶, А. Р. Кемалова⁷, М. Т. Брич⁸ та ін.

³ Титова О. М. Збереження нерухомих пам'яток археології в заповідниках і музеях // Праці Центру пам'яткознавства: Зб. наук. пр. 2009. Вип. 15. С. 83–86; Титова О. М. Музеєфікація археолого-архітектурних об'єктів м. Києва: історія, реалії // Пам'яткознавчі студії: проблеми, практики, перспективи розвитку: збірник наукових праць. Вип. 1. 2020. С. 107–120.

⁴ Гріффен Л. О., Титова О. М. Використання об'єктів культурної спадщини // Сіверщина в історії України. Вип. 8. 2015. С. 6–9.

⁵ Корнієнко В. Сучасний стан та проблеми використання пам'яток археології в туризмі // Історико-географічні дослідження в Україні: Зб. наук. пр. 2006. Число 9. С. 373–399.

⁶ Банах В. М. Музейні інновації та інтерактивність у теорії та практиці музейної справи // Historical and cultural studies. Vol. 3. Num. 1. С. 1–5.

⁷ Кемалова А. Р. Проблеми збереження археологічних пам'яток Північно-Західного Криму в умовах заповідника // Праці Центру пам'яткознавства. Вип. 21. 2012. С. 91–101.

⁸ Брич М. Т. Архітектурно-просторова організація музеїв під відкритим небом в Україні. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури / Національний університет «Львівська політехніка», 2020. 247 с.

За останні десятиліття в українських професійних дискурсах сформувалася думка про найбільшу прийнятність використання заповідників, скансенів, археодромів для збереження та музеєфікації пам'яток археології і розкриття їхнього пізнавального потенціалу. Національні Методичні рекомендації щодо музеєфікації пам'яток археологічної спадщини⁹ розглядають лише самостійну музеєфікацію пам'ятки *in situ* зі спорудженням над її законсервованою структурою павільйону (навісу) для запобігання впливу кліматичних та інших чинників. Власне умови, стан та сама пам'ятка розглядаються в методичних рекомендаціях в ідеальній ситуації, можна сказати, стерильній. Такі рекомендації складно використати для музеєфікації археологічної пам'ятки, яка дивом врятована від загрози повного нищення в епіцентрі масштабного будівництва. Саме таким прикладом є пам'ятка на Поштової площі, яка перебуває в будівельному котловані з неякісно зробленим залізобетонним перекриттям, що тримається на майже 150-ти тимчасових залізобетонних підпорках. Її територія оточена об'єктами транспортної розв'язки та забудовою. На час призупинення археологічних досліджень на початку 2017 р. на пам'ятці не виконані заходи з надійної тимчасової консервації. Захист пам'ятки від аварійних проривів води, від пересихання її наземних дерев'яних елементів, блокування дій вандалів понад п'ять років забезпечується зусиллями учасників громадського руху, нашою громадською організацією.

Водночас у світі є успішна практика створення на окремо взятих пам'ятках археологічних музеїв, які більш ефективно дозволяють втілити ефект максимального занурення відвідувачів в історичний контекст. Такі музеї містять основний експонат – пам'ятку археології, яка розцінюється як заповідна частина експозиції та основний об'єкт досліджень, джерело тем експозиційної, популяризаційної, виставкової діяльності. Активному зануренню відвідувачів в історичний контекст сприяє активне використання в експозиційному просторі музею інтерактивних систем, мультимедійних технологій, які забезпечують підсилення інформативності, комунікативності та атрактивності музейної експозиції.

Ми, ініціатори створення сучасного археологічного музею на Поштової площі, переконані, що місце розкриття, площа території, складові цієї пам'ятки дають можливість використання саме такого, найбільш ефективного методу створення музею – *in situ*¹⁰. За останні роки ми суттєво просунулися в питаннях програмування розвитку та технології консервації пам'ятки. Крім розробленої у 2020 р. дорожньої карти завершення будівництва на Поштової площі зі створенням музею на пам'ятці археології та історії національного значення¹¹, у 2021 р. у взаємодії з нашою громадською організацією «Музей однієї нації на Поштової площі» Центром консервації предметів археології відібрані зразки археологічної деревини з пам'ятки на Поштової площі та розроблена технологія консервації археологічної деревини¹².

Сучасний археологічний музей на Поштової нами розглядається як особливий соціальний інститут. Власне сама пам'ятка археології на Поштової площі стає

⁹ Затверджена наказом Міністерства культури і туризму від 02.11.2009 N 956/0/16-09 <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0956655-09#Text>

¹⁰ Серед найвідоміших прикладів такої музеєфікації пам'яток археології найбільш прийнятними прикладами для можливого розвитку та музеєфікації пам'ятки на Поштової площі доцільно розглядати, зокрема, Йорвік у Йорку в Західній Британії, Підземелля Ринок в Кракові.

¹¹ Ініціатива розробки дорожньої карти належить В. Білецькому, О. Рутковській, О. Никоряку, А. Мориній. Вказаний документ був переданий всім відповідальним за будівництво підрозділам Київської міської державної адміністрації та інституціям.

¹² Методика, опрацьована к.ф.-м.н. Олександром Бугаєм, була презентована на науково-практичній конференції «Консервація археологічної деревини. Міжнародний досвід та його імплементація в Україні», 1 грудня 2022 р. проведений КЗ «Центр консервації предметів археології».

«точкою опертя» для розвитку інституту соціальної пам'яті. В експозиції такого музею можливе розгортання низки національно значущих тем, пов'язаних з розвитком Києва, України, української державності, міжнародних стосунків, торгових шляхів, містобудівного розвитку тощо. Важливою соціально значущою темою є презентація наукового внеску дослідників в розкриття та поширення справедливої історії української нації, істориків, які приділили увагу в своїх дослідженнях визначній місцині, де тепер є пам'ятка археології та історії національного значення «Ділянка прибережного кварталу середньовічного Києва» на Поштової площі.

Olha RUTKOVSKA,

Art Critic, Member of the National Association of ICOCMOS of Ukraine, Coordinator of the Expert Center «Heritage Time» (NGO «Museum of One Nation on Postova Square») (Kyiv, Ukraine)

heritageolga@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-2041-8857>

PRODUCTION ENTERPRISES OF KYIV DORMITION CAVES LAVRA IN REPORTS ON STUDENT AND STUDENT EXCURSIONS OF THE EARLY 20TH CENT.

86

ABSTRACT. *Archaeological monuments are carriers of our national authenticity and historical evidence of unparalleled importance. A change of attitude towards the managements and museifications of archaeological monuments in Ukraine is needed. The monument of national importance «The area of the coastal city quarter of medieval Kyiv» on Postova Square, its location, the area of the territory, the components of this monument provide an opportunity to use the most effective method of creating a museum – in situ. The modern archaeological museum on Postova Square is considered as a special social institution. In order for the archaeological heritage of Ukraine to have more chances not only for preservation, but also for museification, development, and more active involvement in revealing the potential in the tourism sphere, a complex of changes and additions to national laws is needed.*

KEYWORDS: *archaeological monument, preservation of monuments, museification, development of monuments, establishment of an archaeological museum, initiative for changes in laws.*

REFERENCES

1. Banakh V. M. (2016). Muzeyni innovatsiyi ta interaktyvnist u teorii ta praktytsi muzeynoyi spravy. Memorialni muzeyi sohodni: spetsyfika fondovoyi, ekspozytsiynoyi ta vystavkovoyi roboty: Nauk.konf. Lviv [in Ukrainian].
2. Buhay O., Pykhova O. (2022). Doslidzhennya ta konservatsiya volohoyi derevyny arkhеolohichnykh obyektiv Poshtovoyi ploshchi. Kyivski zbirnyky istoriyi, arkhеolohiyi, mystetstva ta pobutu, 1 (3), 54-60 [in Ukrainian].
3. Brych M. T. (2020). Arkhitekturno-prostorova orhanizatsiya muzeyiv pid vidkrytym nebom v Ukraini. Dys. kn.arkh. Lviv [in Ukrainian].
4. Hriffen L. O., Tytova O. M. (2015). Vykorystannya obyektiv kulturnoyi spadshchyny. Sivershchyna vistoriyi Ukrainy, 8, 6-9 [in Ukrainian].
5. Kyemalova A. R. (2009). Problemy zberezheniya arkhеolohichnykh pamyatok Pivnichno-Zakhidnoho Krymu v umovakh zapovidnyka. Pratsi Tsentru pamyatkoznavstva: Zb. nauk. pr., 15, 91-101. Kyiv [in Ukrainian].
6. Korniyenko V. V. (2006). Suchasnyy stan ta problemy vykorystannya pamyatok arkhеolohiyi v turyzmi. Istoryko-heohrafichni doslidzhennya v Ukraini: Zbirka naukovykh prats, 9, 373-399. Instytut istoriyi Ukrainy. Kyiv [in Ukrainian].
7. Tytova O. M. (2009). Zberezheniya nerukhomykh pamyatok arkhеolohiyi v zapovidnykakh i muzeyakh. Pratsi Tsentru pamyatkoznavstva: Zb. nauk. pr., 15, 83-86. Kyiv [in Ukrainian].
8. Tytova O. (2020). Muzeyefikatsiya arkhеoloho-arkhitektornykh obyektiv Kyiva: istoriya, realiyi. Pamyatkoznavchi studiyi: problemy, praktyky, perspektyvy rozvytku: Zb. nauk. pr., 1, 107-119. Kyiv [in Ukrainian].
9. Rutkovska O., Beletskyy V., Rodkina T. (2020). Muzeyefikatsiya pamyatky «Dilyanka pryberezhnoho miskoho kvartalu serednovichnoho Kyiva» na Poshtoviyi ploshchi v Kyivi. Dosvid pershoyi muzeynoyi ekspozytsiyi, yaka pobachyla svit zavdyaky voli ta tsilodoboviyi pratsi kyuan v lystopadi 2019 r. Pamyatkoznavchi studiyi: problemy, praktyky, perspektyvy rozvytku: Zb. nauk. pr., 1, 121-130. Kyiv [in Ukrainian].